

Vad kan vi när vi kan ett språk?

Om inläringen av franskans frågekonstruktioner

Av Eva Larsson Ringqvist, professor i franska

[Länk till presentation av Eva Larsson Ringqvist](#)

-
- [Inledning](#)
 - [Likheter och olikheter mellan franska och svenska frågekonstruktioner](#)
 - [Svenskans omvända ordföljd och franskans "inversion"](#)
 - [Den kommunikativa situationens betydelse](#)
 - [Franskans frågekonstruktioner ur ett svenskt inläroarsperspektiv](#)
 - [Några slutsatser](#)
-

Inledning

Vilka färdigheter och kunskaper är det vi förvärvat när vi kan ett språk? Hur förvärvar vi dessa färdigheter och kunskaper? Sker processen på samma sätt vid inlärandet av modersmålet i barndomen och vid inlärandet av ett främmande språk senare i livet? Denna typ av frågor är centrala inom den del av språkforskningen som brukar kallas ackvissionsforskning och som sysslar med själva språktillägnet. Några entydiga svar på frågorna finns ännu inte, men i synnerhet de senare decenniernas forskning har lyft fram intressanta data, bland annat beträffande relationen mellan inläringen av modersmålet och inläringen av ett andraspråk senare i barndomen eller i vuxen ålder.

I det följande skall vi glimtvis belysa dessa frågeställningar med exempel från en undersökning som rör franskans frågekonstruktioner ur ett kontrastivt perspektiv och svenska studenters inläring av dessa frågekonstruktioner.

Likheter och olikheter mellan franska och svenska frågekonstruktioner

En yttlig jämförelse skulle kunna visa på att franskan och svenskan använder ungefärligen samma grammatiska medel vid konstruktionen av en direkt fråga. I de båda följande frågeparen signaleras frågebetydelsen av den omvända ordföljden:

- 1 Viendra-t-il demain?
- 2 Kommer han i morgon?

I dessa båda fall rör det sig om så kallade totalfrågor (eller ja/nej-frågor), där den som ställer frågan vill ha ett visst sakförhållande bekräftat. I partiella frågor tas vissa delar av sakförhållandet för givna och den information som efterfrågas gäller endast någon del av yttrandet. Sådana frågor innehåller ett frågeord och man kan här säga att den frågande betydelsen bärs fram av såväl frågeordet som av den omvända ordföljden. Även i sådana fall kan franskan och svenskan tyckas uppvisa stora likheter:

- 3 OÙ sont mes lunettes?
- 4 Var är mina glasögon?

Vi skall dock se att bakom denna ytliga likhet ligger stora skillnader både på det rent grammatiska planet och inom det område som brukar benämnas språkets pragmatik och

som rör restriktioner på användningen i konkreta talsituationer av konstruktioner som i och för sig är grammatiskt korrekta.

Svenskans omvända ordföljd och franskans "inversion"

Den omvända ordföljden innebär, som termen antyder, en förändring i den ordningsföljd mellan satsens beståndsdelar som kan betraktas som grundläggande och neutral.

Förändringen innebär att subjektet placeras efter den satsdel som i traditionell grammatik brukar benämnas predikatet (vi skall i det följande se att det är nödvändigt att i det här sammanhanget skilja mellan det finita verbet, dvs. den verbform som bär tempusändelserna och även, som i franskan, personändelserna, och hela verbfrasen, dvs. det finita verbet och eventuellt följande huvudverb). Subjektets placering är således central för den omvända ordföljden.

När det gäller de ord som kan fylla subjektpositionen, finns det en avgörande skillnad mellan franskan och svenskan som skall visa sig ha djupgående konsekvenser för sättet att bilda en fråga. I franskan utgörs subjektet antingen av ett så kallat klitiskt led eller av ett icke-klitiskt led. Gränsen mellan de båda grupperna är knivskarp. Till den förra gruppen hör de personliga subjektpronomen (*je, tu, il* etc.) samt pronomen *on* och *ce*; alla andra former av subjekt är icke-klitiska. Den klitiska egenskapen innebär att formen är obetonad - man kan alltså inte framhäva ett klitiskt subjektpronomen enbart genom att ge det extra tryck - och det klitiska ledet får endast skiljas från det finita verbet av andra klitiska led, såsom klitiska objektpronomen (*me, te, le* etc.) eller negationsordet *ne*.

Denna skillnad mellan klitiska och icke-klitiska subjekt har en avgörande betydelse för användningen av omvänd ordföljd som frågemarkör i franskan. Det visar sig att den placering av subjektet som vi har vid omvänd ordföljd i svenskan, dvs. att subjektet alltid placeras omedelbart efter det finita verbet, i franskan endast är möjlig med klitiska subjekt. Skillnaden framgår tydligt om vi byter ut subjektet *il/han* i exemplen 1 och 2 ovan mot ett substantiviskt ord (* anger att satsen är ogrammatisk):

5 *Viendra l'ambassadeur demain?

6 Kommer ambassadören i morgon?

Att det i exempel som 3 och 4 i själva verket är fråga om en placering av subjektet efter hela verbfrasen i franskan men efter det finita verbet i svenskan, framgår om man utbyter den enkla verbformen mot en sammansatt verbform:

7 Où sont allés vos parents?

8 Vart har era föräldrar åkt?

Exemplen 1 och 7 visar att det i franskan finns två olika former av omvänd ordföljd, i fransk grammatik ofta kallade respektive "inversion clitique" och "inversion stylistique". Av dessa båda inversionstyper är det den klitiska inversionen som uppvisar störst likheter med svenskans omvända ordföljd: subjektets placering är efter det finita verbet, den förekommer endast i huvudsatser men både i totalfrågor (som i exempel 1) och i partiella frågor som i följande exempel:

9 Où sont-elles?

I den stilistiska inversionen placeras, som vi sett, subjektet efter hela verbfrasen. Inversionstypen förekommer både i huvudsatser och i bisatser, men i direkta frågor förekommer den endast i partiella frågesatser.

Hur skall man då i franskan uttrycka innebörden i den fråga som här ovan återges i det ogrammatiska exemplet 5? Den klitiska inversionen är inte tillämplig eftersom subjektet är icke-klitiskt och den stilistiska inversionen är inte heller möjlig eftersom det rör sig om en totalfråga. För denna typ av frågesatser - totalfrågor med icke-klitiska subjekt - finns det i

franskan en tredje inversionsform, som brukar gå under benämningen komplex inversion. Komplexiteten består i att subjektet uttrycks två gånger, dels i form av det icke-klitiska ledet, dels i form av ett klitiskt subjektspronomen som är efterställt det finita verbet. Tillämpar vi denna inversionstyp på exempel 5, får vi:

10 L'ambassadeur viendra-t-il demain?

Denna inversionstyp är unik för franskan i den romanska språkkretsen. Dess uppkomst har sannolikt att göra med utvecklingen av de personliga subjektspronomen till klitiska satsled, också det en företeelse som franskan är ensam om bland de större romanska språken.

Vi har således kunnat konstatera att den omvända ordföljden är ett mera komplicerat redskap för frågeformulering i franskan än i svenskan. Den klitiska inversionen är begränsad till att användas just i frågor med klitiska subjekt. Beträffande den stilistiska inversionen kan man med rätta fråga sig om den har någon innebörd av frågemarkering. Den har en vidsträckt användning även i påståendesatser och tycks styras i hög grad av rytmiska faktorer. Denna väv av olika grammatiska restriktioner på de olika inversionstyperna, varav endast en del har berörts här, kan vara orsaken till att det i franskan finns ett stort antal alternativa sätt att bilda en fråga, som alla innebär att inversionen undviks. Att kunna uttrycka en fråga i franskan innebär, i mycket högre grad än i svenskan, att man också kan välja rätt frågekonstruktion vid rätt tillfälle. Vid sidan av det grammatiska regelsystem som vi här har skisserat, finns det ett pragmatiskt regelverk som gör vissa konstruktionstyper omöjliga i vissa sammanhang och andra konstruktionstyper omöjliga i andra.

Den kommunikativa situationens betydelse

De pragmatiska restriktioner som har betydelse för valet av frågekonstruktion i franskan har framför allt att göra med kommunikationsmediet (tal eller skrift) och med den kommunikativa situationens grad av formalitet men också med frågans placering i ett större textsammanhang. Den infödde talaren anpassar med stor fingertoppskänslighet sitt val av frågekonstruktion efter situationens krav.

Generellt kan sägas att den lediga vardagsfranskan präglas av få frågesatser med inversion och att ju mer formellt språket blir, desto fler blir inversionerna. Det finns ibland en föreställning om att det främst är den komplexa och den stilistiska inversionen som undviks, men att den klitiska inversionen skulle ha en mindre formell prägel. Detta är förmodligen korrekt vad avser den komplexa inversionen, som i stort sett endast brukas i ett vårdat skriftspråk, men då det gäller den stilistiska och den klitiska inversionen ser bilden mer nyanserad ut. Frågesatser av den typ som illustrerats i exempel 3 ovan är inte främmande i det lediga talspråket, medan en frågeformulering som den i exempel 1 skulle ge ett något uppstyltat intryck.

Undersökningar av inspelade konversationer visar att i totalfrågor är den raka ordföljden den klart dominerande, om talsituationen uppfattas som någorlunda informell. Det innebär att frågebetydelsen i stort får bäras upp av intonationen, även om naturligtvis också textsammanhanget och omvärldskunskaperna i många fall hjälper till att leda lyssnaren på rätt spår. Denna raka ordföljd är dominerande såväl vid klitiska som icke-klitiska subjekt. I stället för att använda konstruktioner som de i exempel 1 och 10, skulle man föredra att formulera frågorna på följande sätt:

11 Il viendra demain? (eller Il va venir demain?)

12 L'ambassadeur viendra demain? (eller ...va venir...)

En observation som dock kan göras när man studerar spontant talspråk är att få satser överhuvudtaget har icke-klitiska subjekt. Man tycks föredra att introducera de icke-klitiska leden i någon annan satsposition och därefter hänvisa tillbaka till dem med klitiska subjektspronomen:

13 (Nous venons de parler de la visite de l'ambassadeur.) Il viendra demain?

Ett ofta använt sätt att introducera ett sådant icke-klitiskt led är att ganska löst anknyta det till själva frågesatsen genom en så kallad dislokation:

14 Le monsieur dont je t'ai parlé, il viendra demain?

Franskan förfogar över ytterligare ett sätt att uttrycka en totalfråga utan att använda inversion. Frågan kan inledas med det formelaktiga uttrycket *Est-ce que* (som naturligtvis i sig innehåller en klitisk inversion men som numera får uppfattas som ett stelnat uttryck) följt av påståendeordföljd. Med denna konstruktion skulle frågorna i 1 och 10 i stället lyda:

15 Est-ce qu'il viendra demain?

16 Est-ce que l'ambassadeur viendra demain?

Denna frågekonstruktion används dock påfallande litet i spontant tal. Den dyker upp i fall då den kommunikativa situationen kräver extra stor tydlighet, till exempel i telefonsamtal och i samtal med icke infödda talare. I övriga fall förekommer den särskilt då frågan leder in samtalet på ett nytt ämnesområde, till exempel i en intervjusituation. Då inga sådana behov av att särskilt tydligt markera frågebetydelsen föreligger, är det den raka ordföljden med intonationsmarkering som tar överhanden.

I partiella frågor har den raka respektive den omvända ordföljden en något annorlunda status än vad som gäller i totalfrågor. Vi har redan konstaterat att frågor av den typ som illustreras i exempel 3 ovan mycket väl kan förekomma även i ledigt tal. Avgörande här tycks vara dels det inledande frågeordet (*où* kombineras ofta med denna typ av inversion), dels verbfrasens form (en enkel form av verbet *être* gynnar användningen av stilistisk inversion). Rak ordföljd efter frågeordet kan förekomma - till skillnad från i svenskan där en sådan konstruktion är helt ogrammatisk - men frågekonstruktionen som helhet bär då det informella talets prägel. Subjektet är av samma skäl oftast ett klitiskt subjektspronomen eller pronominet *ça* (kanske i analogi med det mycket frekventa *Comment ça va?*) som i följande exempel:

17 Où il est?

18 Comment ça se fait?

Est-ce que-formeln har i de partiella frågorna en annan användning än i totalfrågorna. Här tycks den kommunikativa situationens krav på klarhet och tydlighet spela en mindre roll; frågan är ju också redan markerad som fråga genom frågeordets närvaro. I stället är det valet av frågeord som är den starkaste utlösande faktorn. Vissa kombinationer av frågeord + *est-ce que* har blivit i stort sett stående uttryck i den lediga franskan: det gäller i första hand *qu'est-ce que*, men även i hög grad *où est-ce que*, *quand est-ce que* och *comment est-ce que*.

Vi har således ett slags skala från den mer formella och vårdade konstruktionen med frågeord + omvänd ordföljd, via det ledigare frågeord + *est-ce que* + rak ordföljd till det vardagliga frågeord + rak ordföljd. Även detta är dock en förenkling. Mot det mera vårdade *Que fait-il?* svarar det ledigare *Qu'est-ce qu'il fait?* men aldrig **Qu'il fait?*. Ett vårdat *Où est-il?* motsvaras av ett ledigt *Où il est?* men knappast av ett *Où est-ce qu'il est?*. Faktorer som gäller frågeordets karaktär och verbformens tyngd samverkar här på ett komplicerat sätt.

Franskans frågekonstruktioner ur ett svenskt inlärarperspektiv

Den som med svenskan som utgångspunkt skall lära sig att bemästra de franska frågekonstruktionerna måste helt uppenbart tillägna sig såväl grammatiska som pragmatiska kunskaper och färdigheter (utöver de uttalsmässiga, till exempel beträffande

intonationsmönster, som vi här inte alls behandlat).

En nödvändig förutsättning för en korrekt grammatisk behandling av frågekonstruktionerna är insikten om skillnaden mellan klitiska och icke-klitiska subjekt i franskan. Det finns en uppenbar risk att de studerande även på en ganska avancerad nivå fortsätter att behandla de franska klitiska subjektspronomen på samma sätt som svenska personliga pronomen i subjektställning och därmed inte heller ser skillnaden gentemot andra typer av subjekt, till exempel subjektsnominalfraser. En sådan felaktig analys av målspråket ger sig till känna genom att de klitiska subjektspronomen tillåts skiljas från det finita verbet i fall som det följande (hämtat från ett test rörande verbplaceringar i franskan):

19 *On a constaté qu'on sans doute va avoir un déficit

I frågeformuleringssammanhang får den parallella behandlingen av franska klitiska subjektspronomen och svenska subjektspronomen till följd att inläraren riskerar att överföra den klitiska inversionstypen till frågor där subjektet är icke-klitiskt eller kanske snarare att överföra den svenska omvända ordföljden till franskan och låta den verka generellt utan hänsyn till subjektets karaktär. I testsituationer där den fråga som skall formuleras inte är av det mest banala slaget utan har en viss syntaktisk komplexitet och en mindre alldaglig vokabulär, dyker felaktiga frågekonstruktioner av följande typ upp även hos avancerade studenter:

20 *Comment peut l'ancien régime encore séduire une partie de l'électorat russe?

En annan svårighet av grammatiskt slag rör restriktionerna på den stilistiska inversionstypen. Som vi nämnt ovan finns det en rytmfaktor som spelar roll för dess tillämpbarhet och denna rytmfaktors grammatiska motsvarighet kan uttryckas som ett förbud mot efterställda verbbestämningar. Med andra ord får det inte efter verbfrasen följa såväl ett efterställt subjekt som till exempel ett direkt objekt eller en predikatsfyllnad. Att även dessa restriktioner kan vara svåra att tillägna sig, visar förekomsten av felaktiga konstruktioner av följande slag:

21 *Dans quel livre a décrit Nietzsche sa doctrine du surhomme?

Utöver de grammatiska svårigheterna finns så de som rör de olika frågekonstruktionernas användbarhet i olika kommunikativa situationer. Undersökningar visar att de olika frågekonstruktionernas relativa frekvens skiljer sig avsevärt mellan svenska inlärare och infödda talare. En förväntad sådan skillnad är en överanvändning av *est-ce que*-konstruktioner i totalfrågor. Det faktum att en sådan överanvändning konstaterats även hos inlärare av franska med annan modersmålsbakgrund än svenska, skulle kunna tyda på att valet av frågekonstruktion här är följden av en kommunikativ strategi. *Est-ce que*-konstruktionen har fördelen att initialt signalera frågan, ge viss tid för talplanering och medge bruket av rak ordföljd.

Man kan också, åtminstone i den korpus som här refereras till (se bibliografisk hänvisning nedan), finna en viss överanvändning av rak ordföljd efter frågeordet i partiella frågor. Man kan fråga sig om anledningen till detta är en strävan till förenkling av den syntaktiska strukturen eller om det är fråga om bristande känsla för konstruktionens pragmatiska begränsningar. Eftersom inlärarna överlag inte ryggar för att använda inversion, ligger den andra förklaringen närmare till hands. Ett närmare studium visar också att denna överanvändning framför allt förekommer hos inlärare som vistats en längre tid i franskspråkigt land och som där kommit i kontakt med det vardagliga talspråket. De lediga talspråkskonstruktioner de där fångat upp använder de sedan även i något mer formella situationer, där de skulle ha undvikits av en infödd talare. Inlärarna har således ännu ej utvecklat den inföddes känsla för de olika frågekonstruktionernas stilistiska begränsningar.

Genom att en och samma inlärare ofta skiftar mellan till exempel användningar av inversioner, kännetecknande för det vårdade språket, och användning av rak ordföljd efter

frågeordet, som i stället är kännetecknande för ett mer familjärt uttryckssätt, skickar inläraren ut signaler om den stilistiska nivån som står i konflikt med varandra. Flera andraspråksforskare har visat att just i fråga om de pragmatiska restriktionerna har andraspråksinläraren ofta svårt att helt nå upp till den inföddes språkliga kompetens.

Några slutsatser

Den väg som andraspråksinläraren tillryggalägger på vägen mot en mer eller mindre fullständig behärskning av andraspråket har beskrivits på helt olika sätt av olika språkvetenskapliga skolor. Några har grundat sina teorier på observerade likheter i inlärningsgången mellan inlärare med olika modersmål och har hävdade att alla inlärare, oavsett språklig bakgrund, lär sig andraspråket i samma etapper, men att de olika etapperna kan avlösa varandra i olika takt, bland annat beroende på större eller mindre likhet mellan modersmålet och andraspråket. Andra forskare har menat att utgångspunkten för andraspråksinläraren är ett överförande av modersmålets mönster till andraspråket. Den fortsatta inläringen går sedan ut på att successivt justera analysen av andraspråket med ledning av det språkmaterial som inläraren möter och, åtminstone i skolmiljö, genom medveten inläring av språkssystemet.

De resultat vi här refererat i korthet, stöder snarast den senare uppfattningen. Inlärarna tycks knappast börja på den syntaktiskt enklare nivån med enbart rak ordföljd i frågesatser för att först därefter gå över till olika former av inversion. Det verkar snarare som om inlärarna överför de principer för omvänd ordföljd som gäller i svenskan, utan åtskillnad mellan klitiska och icke-klitiska subjekt. Detta leder till ytligt sett korrekta frågekonstruktioner då det franska subjektet är ett klitiskt pronomen, men till ogrammatiska konstruktioner främst i franska totalfrågor med icke-klitiskt subjekt. Först så småningom, och tämligen sent under språkinläringen, omstrukturerar inläraren sitt franska språkssystem på ett sådant sätt att de ogrammatiska konstruktionerna sällas bort.

© [Eva Larsson Ringqvist](#)

(För en noggrannare genomgång av svenskans och franskans frågekonstruktioner och för en redogörelse av den refererade undersökningen hänvisas till:

Larsson Ringqvist, E., 1998, *L'art de formuler une question. Les constructions interrogatives dans le français des apprenants suédois*. Rapporter från Högskolan i Växjö, Humaniora, nr 3 1998.)